

Rozhovor

s Tomášem Vrškou

Pralesy mají nezastupitelné místo v naší kulturní krajině

Doc. Dr. Ing. Tomáš Vřška se na brněnském oddělení ekologie lesa VÚKOZ, v.v.i., zabývá výzkumem dynamiky přirozených lesů, managementem lesů ve zvláště chráněných územích a přírodě blízkým lesnickým hospodařením. Stejnou problematiku přednáší na Lesnické a dřevařské fakultě MENDELU v Brně.

Pane docente, na úvod „osobní“ otázka: Jak jste se stal odborníkem na pralety v zemi, kde je sice lesnická tradice dlouhá a slavná, ale po pravdě řečeno, praletů, respektive bezzásahových lesů, tady zase tolik není?

V roce 1989 jsem po absolutoriu lesnické fakulty nastoupil do Lesprojektu (dnešní ÚHÚL) a chtěl jsem se stát specialistou na stanovištní průzkum. Tři roky jsem pracoval jako taxátor a přitom jsem díky starším kolegům typologům začal číst články Eduarda Průši o praletovitých rezervacích. V roce 1993, kdy už jsem pracoval v nově vzniklém oddělení ekologie lesa v Českém ústavu ochrany přírody (předchůdce AOPK ČR), jsme navštívili s kolegy Liborem Hortem a Bohumilem Jagošem setkání lesníků tří generací, protože tam měl mít přednášku Eduard Průša. Po přednášce jsme za ním zašli a zeptali se, jestli by nebylo možné se nějak zapojit do výzkumu praletů. Netušili jsme, že v té době nebyl u nás nikdo, kdo by s Eduardovými daty pracoval. No a tím to všechno začalo – sled častých setkávání u Průšů v Praze nebo na letním bytě ve Slavětíně nad Ohří, studium literatury a příprava nových měření. Kromě Eduarda Průši nám tehdy se startem „praletního programu“ zásadně pomohli Igor Míchal a Petr Moucha.

V březnu 1994 jsme s kolegou Pavlem Unarem začali s prvním opakovaným měřením po dvaceti letech v lužním praletě Ranšpurk. Od té chvíle se rozjel kolotoč nekonečného shánění grantů. Prakticky celá devadesátá léta jsme řešili jak program udr-

žet a zabezpečit do budoucna – nebyl naší jedinou pracovní náplní, teprve jsme se začínali rozhlížet ve světě vědy a ani já jsem se praletům nevěnoval na plný úvazek. V letech 1995–2002 jsem pracoval na Správě NP Podyjí a měl jsem tam na starost plánování i praktický management lesů. Nicméně provozní zkušenost z NP Podyjí je pro mne nenahraditelná, stejně jako zkušenost z dlouhodobé stáže v institutu Alterra ve Wageningen, kde jsem se v roce 2003 naučil (kromě vědecké náplně pobytu), jak má fungovat vědecký tým, jak plánovat projekty a financování týmu apod.

Od roku 2002 jsme již cíleně a na plný úvazek směřovali do prostředí standardní vědy. Naš tým se personálně stabilizoval, našim cílem bylo vytvořit malý, ale funkční tým, kde se zaměření jednotlivých pracovníků vzájemně doplní a budeme schopni pracovat na komplexních projektech. V roce 2006 jsme byli z odboru výzkumu AOPK ČR delimitováni pod průhonický VÚKOZ. V témže roce jsme začali úzce spolupracovat s Lesnickou a dřevařskou fakultou MENDELU v Brně a od té doby s námi pracuje souběžně několik diplomantů i doktorandů. Záměrně jsem Vám odpovídal v množném čísle, protože bez skvělých lidí v našem týmu si nedovedu představit ani svoje osobní profesní směřování. Pro mě je to druhý domov.

Když vyjdeme z jedné z mnoha definic pralety, která hovoří o tom, že jde o les lidskou rukou nedotčený nebo nepatrně dotčený, máme tedy vůbec v České republice pralety? A jak blíže

specifikovat slovní spojení „nepatrně dotčený“? Nedělá to problémy např. v odborných publikacích nebo diskusích?

Ve všech společnostech, které významně ovlivnily krajinu a stav lesů, se postupně objevila snaha o ochranu nejméně dotčených (člověkem ovlivněných) lesních porostů. Tím vznikla velká škála různých termínů, označujících různé zachovalé či pozměněné lesy. Ani my nejsme výjimkou a problémy s terminologií samozřejmě existují. Jedním z cílů projektu COST E-27 „Chráněná území lesů v Evropě – analýza a harmonizace“, na kterém jsme se podíleli spolu s kolegy z dalších 25 zemí Evropy, bylo analyzovat používanou terminologii a pokusit se ji obsahově alespoň přiblížit. Z této zkušenosti a znalosti mezinárodních souvislostí jsme těžili při obsahovém zpracování terminologie do Vyhlášky č. 60/2008Sb., která terminologii i její obsahovou náplň poprvé u nás kodifikovala. Ostatní terminologie a její kodifikace byla předstupněm k hodnocení přirozenosti lesů v ČR, které mělo mimo jiné přinést informaci, kolik přirozených lesů (tedy i praletů v pravém slova smyslu) a v jaké struktuře u nás máme. Tento přehled se stal základem Databanky přirozených lesů ČR, která je on-line aktualizována při tvorbě nových plánů péče o ZCHÚ a umožňuje nám hodnotit, jak úspěšný byl např. obnovní management lesů v konkrétních územích a jak se podařilo naplnit jednotlivá kritéria pro zařazení lesů v ZCHÚ do Databanky. Informace o přirozených lesích v ČR (včetně rozboru terminologie) jsou dnes soustředěny na webu

www.pralesy.cz, který náš tým provozuje jako službu pro MŽP.

V ČR dnes evidujeme celkem 29 557 ha lesů, které souhrnně označujeme jako přirozené lesy, a dělíme je do tří stupňů přirozenosti: 2 467 ha původních lesů (pralessů), 7 508 ha přírodních lesů a 19 581 ha přírodě blízkých lesů. Lesní porosty jsou při zařazování do Databanky posuzovány podle třiceti kritérií a z jejich podstaty vyplývá, že původní a přírodní lesy jsou apriori ponechané samovolnému vývoji, zatímco v lesích přírodě blízkých je možno provádět po určitou dobu opatření obnovního managementu, ovšem s cílem ponechat tyto porosty samovolnému vývoji v budoucnu. Proto je také třeba rozlišovat souhrnnou výměru přirozených lesů a výměrů lesů ponechaných samovolnému vývoji, neboť ne všechny přirozené lesy jsou ponechány samovolnému vývoji (viz část lokalit ve stupni přírodě blízký) a ne všechny lesy ponechané samovolnému vývoji jsou přirozené (např. arondovaná bezzásahová území v národních parcích zahrnují okrajově i porosty kulturní). Celková výměra lesů ponechaných samovolnému vývoji se pohybuje v ČR okolo 25 000 ha (z toho je 22 000 ha lesů přirozených), nicméně tento údaj berte s rezervou, protože aktuálně nemáme seriózní informace z NP Šumava.

Předpokládám, že i vy při kladení otázek používáte pojem prales v širším, zlidovělém pojetí, které se v zásadě rovná našemu termínu přirozené lesy – proto jej takto budu dále používat i já.

Proč jsou pralessy důležité pro vědu, ochranu přírody i pro lidi? Má praless ve středoevropském prostoru vůbec své místo? A lze na těchto zbytkách přirozených lesů provádět kvalitní výzkum?

Z pohledu vědy jsou pralessy jedinečným objektem, kde můžeme získat informace o vývoji přírodního prostředí, které nám nikdy hospodářský les nemůže poskytnout. Můžeme zde studovat kompetiční vztahy dřevin v prostoru a čase, růstovou odezvu na disturbanční události a jejich rozsah, intenzitu, návratnost atd. Můžeme studovat vzájemné vztahy mezi půdním prostředím, stromovým patrem a bylinným patrem a propojovat tyto poznatky s fyziologickými měřeními apod. V širším měřítku můžeme sledovat, jak se dnes vyvíjí les na různých stanovištích bez přímého, ale samozřejmě s nepřímým vlivem člověka. Vždyť např. v nižších polohách vůbec nevíme, jaká společenstva mohou vzniknout, protože vše, co je níže než pásmo bučin, bylo člověkem historicky výrazně pozměněno. Jenom o tématech výzkumu se dá napsat samostatný článek. A ptáte-li se na kvalitní výzkum, tak ten lze provádět i v těchto lokalitách – je to vždy o tom, jaké otázky si kladete – a slušný vědec se nesnaží

odpovídat na otázky, pro které nemá exaktní data, protože zkoumané území je třeba malé nebo natolik pozměněné, že v něm je už odpověď příliš nejasná.

Důležitější je však význam těchto území pro společnost (vědci jsou společenskou minoritou) – někdo je vnímá jako projev respektu člověka před prostředím, na kterém jsme svým životem závislí, jiný v nich hledá duchovní spojení různých směrů a někomu se prostě jenom tak líbí pro estetickou odlišnost od uspořádaných hospodářských lesů – ostatně tato názorová roztržičnost je jedním z průvodních jevů dnešní sekularizované a postmodernistické společnosti.

Podle mého názoru mají pralessy nezastupitelné místo v naší kulturní krajině, jsou to ostrovy neřízených procesů, zdroje diverzity a refugia řady ohrožených druhů a je pouze otázkou, kolik a na jaké výměře je jako společnost chceme – primárně to je společenská otázka a vědci by měli společnosti umět navrhnout a vysvětlit, kde a jak nejlépe tato území chránit. To je stejné jako otázka v jakém stavu ponechávat lesy samovolnému vývoji. My totiž můžeme ponechat samovolnému jakýkoliv les, když budeme jako společnost chtít – otázkou je, jestli to vůbec chceme a proč. Zrovna u této otázky je krásně vidět neschopnost naší společnosti vést systematickou, kultivovanou a smysluplnou diskusi a také zpracovávat, projednávat, přijímat a respektovat kvalitní dlouhodobé koncepce. Situace v NP Šumava je tragickým výústěním tohoto stavu. Neumíme hledat konsensus a tam, kde to jde, ani kompromis, chybí nám pokora a schopnost naslouchat druhým. Lidé zodpovědní za vytváření koncepcí (jako třeba odborní náměstci ministrů) se na svých postech střídají jako na běžícím pásu a ani ti schopní, kteří tam dříve občas byli, neměli čas něco takového rozběhnout.

V současnosti můžeme sledovat vznik pralessa takřkajíc v přímém přenosu. Stačí zmínit třeba ještědský Nový prales nebo Bílé Karpaty. Tyto snahy jsou předmětem řady odborných diskusí mezi ochranáři a lesníky. Dá se znovu vybudovat prales tím, že do něj nebudeme vstupovat žádnou lidskou činností?

Praless se nedá vybudovat, on může samovolně vznikat z kulturního lesa tím, že se v něm postupně vytvářejí vazby, které normálně fungují v přirozených lesích. Postupně v něm dorůstají mohutné stromy, projevují se člověkem neřízené disturbance, odumřelé stromy nikdo neodvážá a na tlející dřevo se navrací jeho kolonizátoři a dekompozitoři – mají-li ovšem odkud doputovat (totéž platí i o chybějících dřevinách a s tím je spojena otázka, jestli je tam dosazovat). Těmto prvkům se obecně říká *old-growth elements* – tedy prvky starých lesů. Právě proto je důležité

mít v krajině mozaiku lesů s minimálně přerušovanou kontinuitou (tedy dobrou sítí lesních rezervací), které vytvářejí refugia pro přežití bohaté škály rostlinných i živočišných druhů. Uvedené příklady „nových pralessů“ mi připadají primárně důležitější (protože jsou první) jako projev občanské společnosti – občané se složí, vykoupí les a ponechají ho samovolnému vývoji. V případě Bílých Karpat se jedná o bývalý pastevní les, který bude mít charakter přirozeného lesa za hodně dlouhou dobu – ale to nevadí – důležitější je, že běží samovolný proces, který má potenciál návratu k přirozenému stavu, a navíc v něm nehrozí žádná disturbance (třeba expanze kůrovců), která by mohla poškozovat lesy okolních vlastníků – to je samozřejmě také důležitý aspekt, který je třeba respektovat.

Jakou váhu má v této souvislosti argument lesníků, že volně rostoucí les bez jejich zásahů zahyne?

Dosud jsem se nesetkal s žádným doloženým případem, že by les ponechaný samovolnému vývoji, resp. stanoviště, zdegradovalo po nějaké velké disturbanční události natolik, že by tam už les nerostl. Samozřejmě, že např. na skeletovitých stanovištích dochází při větších disturbancích k introskeletové erozi a společenstvo se tím výrazně mění. To je z hlediska hospodářského špatná cesta, ovšem pokud se to děje v území, které je v kategorii lesů zvláštního určení z důvodu ochrany přírody, resp. ochrany jejich procesů, tak bychom se na tento jev měli dívat jinými očima. A samozřejmě bychom si před tímto rozhodnutím měli vyříkat, jestli takové chráněné území chceme.

Jsou nutné zákazy vstupu turistů do jádrových zón pralessů?

Zákazy vstupu turistů do pralessovitých porostů je třeba posuzovat podle jejich měřítka – kdybychom povolili volný nebo jenom regulovaný (po značené cestě) vstup do Boubínské pralessa, tak ho každoroční davy návštěvníků převálčují. Přitom současná stezka po obvodu pralessa umožní návštěvníkům krásný zážitek a praless si klidně žije po svém. Naopak rozsáhlejší území, např. v národních parcích, mohou poskytnout prostor i pro volný pohyb, ovšem zde jsou spíše limity dané teritoriálními nároky větších živočichů, protože jsou zde často poslední klidná refugia pro jejich přežití v hustě osídlené krajině. Každopádně nejsem přítelem totálních zákazů, protože když se společnost nebude s pralessy setkávat tvář v tvář, tak si neuvedomí jejich hodnotu. A to nechci nijak zlehčovat i potenciální nebezpečí ze zranění, které si někdy vybere i svoji tragickou daň. Ale každý návštěvník, pokud je předem o nebezpečí pádu stromů a potenciálního zranění informován, už potom koná na vlastní nebezpečí.

Smlouva o spolupráci při vymezování lesních porostů ponechávaných samovolnému vývoji a lesních porostů bez provádění hospodářských zásahů ve zvláště chráněných územích a zajištění jejich monitoringu, kterou v roce 2002 uzavřely Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a Lesy České republiky, je zajiště posunem ve vzájemné komunikaci lesníků a ochranářů. Jak smlouva zapadá do koncepce sítě lesních zvláště chráněných území?

Smlouva byla nezávislým krokem dvou výše zmíněných institucí a je určitě dobře, když vznikají rozhodnutí (třeba o bezzásahových územích) na dobrovolné bázi. Území, která jsou v rámci této smlouvy deklarována jako bezzásahová, rozšiřují existující síť tradičních lokalit ponechaných samovolnému vývoji, jako jsou naše vlajkové lodě Boubínský a Žofínský prales nebo rozsáhlejší území v národních parcích. Dosud deklarované lokality jsou součástí sítě zvláště chráněných území a podstatné u nich je, že cíl ochrany je touto smlouvou jednoznačně deklarován a potvrzen, což zatím u všech maloplošných ZCHÚ nemůžeme tvrdit.

Vaše pracoviště zajišťuje monitoring těchto lokalit – k čemu je to vůbec dobré a co monitorujete?

Monitoring těchto území je součástí smlouvy a probíhá od roku 2005 na bázi statistické provozní inventarizace podle standardizované metodiky. Jeho cílem je při opakovaných měřeních vyhodnocovat vývojové trendy v těchto územích, zejména reakci dřevin na různé disturbance události, změny struktury a druhového spektra vybraných skupin organismů monitorovaných území (jedná se o území v řádu desítek hektarů). Data lze samozřejmě využít (ve spojení s našimi daty z celoplošných výzkumů) i na studie v obecnějším měřítku – např. chcete-li studovat růstovou odezvu lesů na uvažovanou globální změnu klimatu, potřebujete data o růstu jedné dřeviny (např. buku) v rámci několika evropských zemí na celém vegetačním gradientu buku a navíc potřebujete data z lokalit, kde růstová odezva není ovlivněna (zamřena) reakcí na pěstební zásahy. Každá evropská země si udržuje svoji síť opakovaně měřených lokalit ponechaných samovolnému vývoji, protože výzkum dnes není jenom o tom, co se stalo na jedné lokalitě, ale čím dál víc o tom, co se děje v širším krajinném rámci. Z tohoto pohledu jsou data z opakovaných měření k nezaplacení a my máme díky původním měřením Eduarda Průši ze 70. let 20. století nejrobustnější datové sady v Evropě.

*Děkuji za rozhovor
Ptala se Jiřina Bulisová
Foto David Janík*

Ochranářská biologie v moderním hávu, ale...

Vojtěch Stejskal a Jan Plesník

Doplněné a na poměry České republiky upravené vydání překladu příručky Richarda B. Primacka *Biologické principy ochrany přírody* ve zdařilém překladu Pavla Kindlmanna a Jany Jersákové z roku 2001 znamenalo v ochraně přírody v ČR bezpochyby významnou událost. Vůbec poprvé se českým čtenářům v ucelené formě představil rychle se rozvíjející vědní obor – biologie ochrany přírody neboli ochranářská biologie (*conservation biology*).

Po deseti letech uvedli totiž autoři na trh další publikaci. Přeložený Primackův text je opět doplněn o realie z ČR formou rámečků, do nichž přispěli kromě obou českých spoluautorů i naši další odborníci z přírodovědných a zemědělských oborů a územního plánování. Oproti předchozí verzi se trochu změnila struktura, byla doplněna nejen o nové poznatky, ale i o barevné fotografie, mapy a grafy. Jednotlivé kapitoly doprovází výběr z literatury k tématu a vhodně zvolené otázky k zamyšlení.

Uživatel se postupně dozví základní informace o oboru, popasuje se s termínem *biologická rozmanitost* a jejími různými hodnotami včetně ekonomických a etických. Autoři podrobně pojednávají i o činitelích ovlivňujících biodiverzitu, v krajním případě způsobujících vymizení jejích složek. Z tohoto nepřilíh optimistického čtení přejdeme k úzce související ochraně populací a druhů a územní ochraně. V poslední kapitole, nazvané *Trvale udržitelný rozvoj*, se autoři zabývají státní správou, nadnárodními přístupy k ochraně přírody, financováním ochrany životního prostředí, výchovou k ochraně přírody a konečně rolí biologů zabývajících se ochranou přírody.

Rozsáhlému textu, doplňovanému více autory, se nemohly vyhnout nepřesnosti, přehlédnutí či chyby. Některé pocházejí z původního textu, jiné vznikly nevhodným překladem. Je jen škoda, že autoři neaktualizovali alespoň některé překotně se měnící aspekty péče o biologickou rozmanitost, třeba podle 5. vydání Primackovy větší učebnice z roku 2010. Nejvíce omylů se ale do publikace vloudilo právě při jinak chválné snaze přiblížit ochranu přírody a krajiny v České republice, zejména v již zmiňovaných rámečcích: příklady uvádíme v následujících řádcích.

Sousloví *trvale udržitelný* se již nejméně deset let nepoužívá, protože se konečně přišlo na to, že jde o protimluv. Na str. 23–25 je zařazen rámeček, stručně přibližující dě-

jiny ochrany přírody na území dnešní ČR. Autoři v případě hledání kořenů soudobé ochrany přírody správně uvádějí ochranu lesů ve středověku, bohužel nejdou hlouběji než ke Karlovi majestátu (*Maestas Carolina*), neúspěšnému pokusu Karla IV. prosadit základní zákon, dnes bychom řekli přímo ústavu Českého království. V novověku úplně opomíjejí nedoceněnou úlohu hraběte Thuna na území dnešního Českého Švýcarska. Nepochybný přínos Rudolfa Maximoviče a Jaroslava Veselého pro ochranu přírodního a krajinného dědictví nejen v bývalém Československu, ale i ve střední Evropě by si určitě zasloužil alespoň stručnou zmínku. U druhové bohatosti by bylo vhodné připomenout opačný problém než její neznalost, totiž taxonomickou inflaci. Ani v případě hybridů nemusíme hned objevovat Ameriku. Dvě ikony druhové ochrany, zubr (*Bison bonasus*) a jelen milu (*Elaphurus davidianus*), jsou podle výsledků některých genetických rozborů spíše než samostatný druh kříženci. V obdobných případech asi nezbude nic jiného než sáhnout po pragmatickém přístupu a místo druhů raději uvažovat evolučně významné jednotky (ESU).

Rámeček *Oceňování biodiverzity a služeb ekosystémů v ČR* (str. 86) nebere v úvahu ne nezajímavá zjištění několika nedávno uveřejněných studií Centra pro otázky životního prostředí UK Praha. Pokud jde o chráněná území v USA a turistiku, situace není až tak růžová, jak se tvrdí na str. 93. Menší zájem o národní parky, zaznamenaný v USA od roku 1987, významně souvisí s rostoucím počtem hodin, které Američané tráví sledováním televize a videa, hraním počítačových her a surfováním na internetu. Novou tendenci příliš se nepohybovat a v pohodlí sledovat elektronické hromadně sdělovací prostředky označují sociologové termínem *videofilie*. Pozorování kytovců v přírodě (*whale watching*, str. 94) bylo dlouhou dobu považováno za přímo ukázkový příklad šetrné turistiky, podporující místní obyvatel-